

УДК 341.48

DOI 10.32755/sjlaw.2021.02.033

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7626-4270;

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9157-7435

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглянуто теоретико-правове визначення поняття судового правозастосування, а також проаналізовано різні концептуальні підходи до його розуміння. Досліджено основні елементи судового правозастосування в сучасній системі правосуддя. Визначено безпосереднє співвідношення діяльності судової влади, яка реалізується в системі правосуддя, із судовим правозастосуванням. Також висвітлено актуальні проблеми сучасної судової системи та можливі шляхи вдосконалення й підвищення ефективності здійснення правосуддя.

Ключові слова: *судове правозастосування, правосуддя, судова діяльність, судова влада, судочинство, судова правотворчість.*

Постановка проблеми. Проблема судового правозастосування є однією з найскладніших на сьогодні, теоретично і практично значущою, враховуючи її реформування в усіх сферах діяльності держави. Судове правозастосування, як правова форма державних функцій, виступає арбітром у правовому житті суспільства, яке ускладнене дестабілізуючими факторами та важливим інструментом соціального розвитку. Воно є формою державної діяльності, що дозволяє не тільки дати правову оцінку відносинам, що виникли, а й спрямовувати їх у прогресивному напрямку та на подальший розвиток.

Необхідність всебічного вивчення цієї правової категорії зумовлена також значними оновленнями, гармонізацією законодавства відповідно до міжнародних стандартів, змінами в організації та функціонуванні судової влади, розвитком усіх видів судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття та елементи судового правозастосування досліджували такі вчені-науковці, як: Є. Г. Бобрешов, Р. Д. Гаїбов, В. В. Городовенко, Л. Г. Личман, В. С. Нерсисянц, Р. Р. Рафіков, Я. М. Романюк, Н. В. Стецик, Ю. О. Тихомиров, С. В. Шевчук, О. А. Чванов, О. М. Юхимюк та інші.

Метою статті є дослідження поняття судового правозастосування та характеристика його елементів.

Виклад основного матеріалу. Існують найрізноманітніші концептуальні підходи до розуміння судового правозастосування. З погляду наукового розуміння воно є складним та неоднозначним у своїй інтерпретації. З метою виявлення загальних та особливих категорій поняття судового правозастосування Р. Р. Рафіков провів аналіз сучасних концепцій цієї правової категорії. Він сформулював такі концепції судового правозастосування, які мають до певної міри обґрунтування:

- судове правозастосування – додаток до закону;
- судове правозастосування – не нормативна діяльність, а проходження думки і волі законодавця;
- судове правозастосування – не просто логічний додаток норми до фактів, а ще й нормотворчість;
- судове правозастосування – засіб соціального управління;
- суд не видає закони й не управляє, а застосовує право [1, с. 12].

Тихомиров Ю. О., у свою чергу, розглядає судове правозастосування як «додаток до закону» на основі поняття застосування закону як процесу його практичного виконання за допомогою різних засобів і способів регулювання поведінки юридичних і фізичних осіб [2, с. 61]. Наступна концепція, за якою судове правозастосування – не нормативна діяльність, а проходження думки і волі законодавця, на думку Р. Р. Рафікова, отримала свій розвиток в умовах панування доктрини юридичного позитивізму. Такий підхід дає змогу розглядати правову систему як одне ціле, а законодавство не містить у собі прогалин і готове до застосування та використання за допомогою логічних прийомів.

Судове рішення має ґрунтуватися на нормі позитивного права. У випадку, коли суддя відмовляється від вирішення

справи у зв'язку із прогалинами в законі, його вчинок має розцінюватися як відмова у здійсненні правосуддя [3, с. 143]. Концепція, згідно з якою судове правозастосування є не просто логічним додатком норми до фактів, а й нормотворчістю, має своїх наукових прихильників. Згідно з цим розумінням суд здійснює діяльність із застосування, тлумачення, а іноді й правотворчості. Це зумовлено реалізацією функцій судової влади та особливою процесуальною діяльністю спеціально уповноважених судових органів, спрямованою на встановлення нормативних приписів, які закріплені в судових правотворчих актах [4, с. 10].

Прийнято вважати, що нормотворчість є побічним продуктом правосуддя. Правова норма, створена в процесі судової правотворчості, має більш конкретний характер, її зміст визначається категорією справ. У цьому аспекті можна розглядати судову правотворчість як своєрідний засіб судового дозволу вирішення справ, що розглядаються судом. Низка авторів заперечують можливість конкретизації правових норм правозастосовними органами, справедливо підкреслюючи відсутність у них нормотворчих повноважень. Проте слід зазначити, що це твердження є не зовсім коректним, оскільки в процесі конкретизації правових норм органами правозастосування відбувається не зближення правотворчості та правозастосування, а вироблення правових позицій, які є можливими прототипами, моделями гіпотетичних норм права, що становлять фактичне, загальне та соціальне право.

Тенденції розвитку континентального права в Європі за останні десятиріччя свідчать про рецепцію прецедентного права, доцільність і корисність судової правотворчості, оскільки норми права для ефективного регулювання суспільних відносин обов'язково припускають певну «абстрактність», їх зміст потребує суддівської конкретизації та оцінки [5, с. 46]. У сучасний період суд виконує як правозастосовні, так і правотворчі функції, що найяскравіше виявляється при усуненні прогалин у праві та подоланні юридичних колізій. Прийнято вважати, що норма, яка була встановлена судом, є більш «соціологічною», оскільки суддя може отримувати інформацію про фактичні обставини справи в набагато більшій мірі, аніж законодавець.

Досить значна частина вчених-науковців у різні періоди історії розвитку правової науки опрацьовували ідею того, що судове правозастосування виступає як елемент соціального управління. Вони наголошували на тому, що значення та роль судового правозастосування зростає як елемент соціального управління через суб'єктивні та об'єктивні фактори. До таких факторів відносили активну діяльність судів, сприяння подальшому розвитку правотворчої та правозастосовної діяльності та інші. Нерсисянц В. С. зауважував, що сутність здійснення правосуддя та судової діяльності зводиться до застосування права, тобто владної та загальнообов'язкової юридичної кваліфікації певного факту, конкретної дії, обставин, поведінки. Слід зауважити, що ці концепції виступають як предмет уявлень сучасних науковців у сфері права та привносять у науку права різні питання для обговорення. Завдяки цьому породжуються нові об'єктивні погляди на досліджувану правову категорію.

Сучасне судове правозастосування принципово відрізняється від аналогічного правового інституту радянського періоду. Нині відбувається якісне оновлення функціональної та практичної діяльності судів, внаслідок чого виникає необхідність у вивченні судового правозастосування через поглиблення теоретичних та методологічних підходів до розуміння поняття права шляхом переосмислення загальної ідеї та концепції прав людини. Термін «судове правозастосування» співвідноситься з такими правовими категоріями як «судова влада», «судова діяльність» та «правосуддя». Чинне законодавство України не дає чіткого визначення цій правовій категорії.

Гаїбов Р. Д. пропонує розуміти під судовою владою особливу самостійну гілку єдиної державної влади, що володіє всією повнотою власної компетенції, здійснює владні повноваження щодо захисту прав і свобод громадян та інші функції виключно конституційно заснованими органами – судами – на основі закону та спеціальних (судових) юридичних процедур [6, с. 14].

У частині 2 статті 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур [7]. З одного

боку, судова влада є виявом влади, а з другого – виступає найраціональнішою та найефективнішою формою контролю діяльності державної влади. Під час здійснення правосуддя судова влада не тільки розглядає питання щодо наявності правопорушень у діяльності державних органів, але й вирішує питання щодо притягнення їх до відповідальності. Суди виносять остаточні рішення по справі, встановлюючи юридичні факти, вирішуючи конфлікти та суперечності, що виникають між учасниками суспільних відносин. Здійснюючи правосуддя, вони виходять із потреби захисту прав громадян та охорони їх законних інтересів.

У процесі здійснення правосуддя судова влада діє у чітко встановлених законодавством процесуальних формах. Стаття 124 Конституції України передбачає, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [8]. До того ж відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом [8]. Згідно з чинним законодавством України судова влада реалізується шляхом розгляду судових справ по суті. Будь-який правовий конфлікт, який виникає у процесі здійснення функцій держави, може і повинен бути вирішений безпосередньо судом.

Юхимюк О. М. визначає правосуддя як діяльність суду, здійснювану у формі цивільного, адміністративного, кримінального, господарського та конституційного судочинства, що проходить у встановлених законом процесуальних формах у судових засіданнях, за участі сторін та інших учасників процесу, і закінчується ухваленням рішення у справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону [9, с. 76]. Колектив авторів на чолі з М. В. Цвіком, В. Д. Ткаченком та О. В. Петришиним вказує, що правосуддя – це форма державної діяльності, яка полягає у вирішенні судом віднесених до його компетенції цивільних, кримінальних та інших справ [10, с. 365].

У буденній правосвідомості досить часто поняття правосуддя розуміється як спосіб вирішення конфліктів або суперечок двох сторін, право на суд, справедливий та неупереджений суд тощо. Проте, якщо розглядати правосуддя як правову категорію, то його характерні особливості повинні базуватися на відповідних правових категоріях і нормах права, що гарантувати-

муть відповідну стабільність у науковому розумінні та практичній реалізації цього багатоаспектного правового явища.

Основоположні принципи права впливають на всі елементи правової культури суспільства та особистості. Урахування й дотримання цих принципів є стрижневими критеріями для оцінювання головних індикаторів правової культури суспільства: стану додержання прав людини, ступеня реалізації принципу верховенства права, рівня правосвідомості суспільства, якості юридичної освіти, рівня розвитку юридичної науки, стану законності, практичної роботи суду та правоохоронних органів [11, с. 12].

На думку Є. Г. Бобрешова, «дотримання судом при відправленні правосуддя загальних принципів правозастосування потрібно розглядати як необхідні умови для правильного застосування права, а в контексті постійного, надійного й ефективного захисту проти зловживань у судочинстві відстоюється погляд про доцільність запровадження ідеології судового правозастосування» [12, с. 17]. Такий висновок стосується саме судового правозастосування як складової правозастосовного процесу загалом, який повинен бути системним, комплексним, науково обґрунтованим і реально можливим [13, с. 184–185].

Розглядаючи правозастосовну діяльність як тривалий, складний та систематизований процес, можна сказати, що він має певне призначення, яке є чітко визначеною цінністю. До таких цінностей слід віднести визнання людини, її життя, здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю. За своїм змістом цей конституційний постулат є принципом-метою, що визначає діяльність держави загалом, створення законодавчих принципів, регулювання такої діяльності та відповідальність держави перед людиною. Основні цінності закріплені у ст. 3 Основного закону, реалізованого в нормативному масиві, який також передбачає їх захист та напрями, засоби та методи захисту порушених цінностей. Саме судове правозастосування відіграє провідну роль у захисті порушених цінностей.

Таким чином, цей конституційний постулат визначає загальну ціннісну спрямованість процесу застосування права. Такий принцип одночасно співвідноситься з іншими базовими принципами права, а саме справедливістю, рівністю, свободою та

гуманізмом. Вказані принципи є найважливішими цінностями та становлять фундаментальну основу права. Завданням суб'єкта правозастосування є, насамперед, дотримання основних принципів права [14, с. 246–247].

Загалом процес правозастосування не може здійснюватися поза межами принципів права, оскільки вони проходять крізь усі норми права і є основою системи права. Розглядаючи спори про право, суд діє на підставі принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму, тобто не тільки формально, але й з урахуванням чітких уявлень моральної та етичної спрямованості, які панують у певному суспільстві [15, с. 26–28]. Слід зауважити, що досить складно назвати всі основоположні принципи судового правозастосування. До принципів, що походять з природного права, можна віднести принцип верховенства права, принцип пропорційності, справедливості, обґрунтованості, розумності, доцільності та цілеспрямованості. До принципів, що стосуються демократичних цінностей суспільства, належать принципи основних прав та свобод людини, принцип поділу влади, громадської безпеки, принцип того, що дозволено все, що не заборонено законом. Принципи, які висувають вимоги до системи права, включають у себе принципи правової визначеності, принцип встановлення кримінальної відповідальності тільки законом, заборона зворотної дії законів, принцип стабільності судової практики тощо.

У загальній теорії держави та права й інших юридичних науках йдеться про найбільш поширені принципи судового правозастосування, такі як законність, обґрунтованість та доцільність. У процесі застосування правових норм принцип законності полягає в реалізації та впровадженні їх у суспільне життя відповідно до закону та основоположних принципів права. До того ж деякі вчені виокремлюють спеціальні принципи судового правозастосування, такі як верховенство права, правову визначеність, справедливість та процесуальну економію, тобто цивільна справа розглядається і вирішується судом у процесуально встановлені строки [16, с. 24].

У застосуванні принципу верховенства права судова влада, як результат судової правотворчості, напрацювала значну кіль-

кість стандартів залежно від конкретних обставин справи. Цей принцип є основою для відмежування права та закону. Він полягає насамперед у забезпеченні та гарантуванні пріоритету панування права в суспільстві, унеможливленні вияву свавілля з боку держави та забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод громадян, їх законних інтересів. У будь-якому випадку принцип верховенства права передбачає більш активну роль судової влади і не може ототожнюватися з принципом верховенства нормативно-правових актів держави. Судова влада шляхом судової правотворчості встановлює суддівські стандарти в процесі застосування права та визначає його додатковий зміст.

Крім того, побудова сучасних концепцій правової та демократичної держави є неможливою без застосування принципу верховенства права. Верховенство права є загальноправовою цінністю, адже саме на засаді цього принципу формується загальне уявлення про судову владу, головним призначенням якої є захист конституційних прав і основоположних свобод людини і громадянина. При цьому суду надано широке коло повноважень щодо оцінювання відповідності законів Конституції України, а підзаконних нормативно-правових актів відповідно до законів і Конституції України. Під час здійснення судової правозастосовної діяльності відбувається інтерпретація, тобто впровадження норм права й утворення нових положень права [17, с. 2, 3].

Слід також виокремити певні складові принципу верховенства права через призму вимог, які є визнаними міжнародним співтовариством:

- права на оскарження дій та рішень органів державної влади;
- вільній оцінці судом обставин справи;
- незалежності й неупередженості суддів;
- належній судовій процедурі, яка охоплює такі складові, як справедливість, відкритість, розумний строк розгляду справи, доступність правової допомоги;
- наявності незалежної прокуратури, яка здійснює захист прав людини в судочинстві;
- обов'язковості судових рішень.

Під час здійснення правосуддя суди можуть керуватися висновками щодо застосування норм права, які викладені в поста-

новах Верховного Суду України, проте не зобов'язані. Обов'язкового застосування вони набувають лише в тому випадку, коли йдеться про ідентичні фактичні та юридично значущі обставини конкретної справи. Це, в свою чергу, змінило підхід від прецедентного характеру висновків Верховного Суду України до визнання таких висновків, як «переконливого прецеденту». Вони мають м'який вплив відповідно до аргументованості й авторитетності того органу, який їх видав.

Для забезпечення належного функціонування судової системи, оптимізації структури органів судової влади та підвищення ефективності прийняття рішень щодо бюджетних витрат доцільним було б внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Оптимізація та пришвидшення запуску електронних судових сервісів, зокрема Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, дозволить громадянам та юридичним особам у повному обсязі користуватися своїм правом на доступ до суду. Таким чином, проведення судової реформи в Україні дасть змогу в повному обсязі реалізувати стратегічні завдання системи правосуддя.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що суд виконує як правозастосовні, так і правотворчі функції. Сутність здійснення правосуддя та судової діяльності зводиться до застосування права, тобто владної та загальнообов'язкової юридичної кваліфікації певного факту, конкретної дії, обставин, поведінки. Судова діяльність є формою безпосереднього вияву та реалізації судової влади. У процесі здійснення правосуддя судова влада діє у чітко встановлених законодавством процесуальних формах для захисту прав, законних інтересів і свобод громадян та організацій. Діяльність судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Таким чином, судова діяльність є формою безпосереднього вияву та реалізації судової влади. Основними напрямками діяльності судової влади в рамках судочинства є здійснення правосуддя, судового контролю та судового санкціонування. Виходячи з цього судова влада як одне ціле і як частка має співвідношення із судовим правозастосуванням. Судова влада, як предмет конституційного регулювання, реалізується саме в правосудді, а

правосуддя здійснюється та реалізується судом шляхом судового правозастосування.

Список використаних джерел

1. Рафиков Р. Р. Судебное правоприменение: теоретико-правовой анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 2006. 21 с.
2. Тихомиров Ю. А. Действие закона. Москва: Известия, 1992. 162 с.
3. Лічман Л. Г. Вдосконалення правозастосовчого механізму в сучасному цивільному процесі України (судове рішення). *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 103–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_25 (дата звернення: 15.05.2021).
4. Стецик Н. В. Технологія судової правотворчості: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011. 16 с.
5. Шевчук С. В. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту. *Право України*. 2000. № 2.45. 48 с.
6. Гаилов Р. Д. Судебное правоприменение в условиях судебно-правовой реформы в постсоветском Таджикистане: общетеоретический аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Душанбе, 2012. 22 с.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2010 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 15.05.2021).
9. Юхимюк О. М. Форми правозастосовчої діяльності. *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 2–3 черв. 2006 р.): у 2-х т. / Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, 2006. Т. 1. С. 76–77.
10. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юрид. спец. ВНЗ / М. В. Цвік та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
11. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 28. С. 46–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2014_28_7 (дата звернення: 22.08.2021).

12. Бобрешов Є. Г. Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.

13. Чванов О. А. Механізм правоприменення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2005. 236 с.

14. Перепелюк А. М. Принципи та вимоги права як основоположні засади правозастосовчої діяльності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 225–229. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/63921> (дата звернення: 20.08.2021).

15. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії: монографія. Київ: Практис, 2008. 344 с.

16. Романюк Я. М. Проблеми застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 36 с.

17. Городовенко В. В. Верховенство права як фундаментальний принцип судової влади. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14. С. 1–9.

Samofalov L., Samofalov O.

CONCEPTS AND ELEMENTS OF JUDICIAL ENFORCEMENT

The problems of judicial enforcement are considered in the article. It is emphasized that judicial enforcement is a legal form of state functions implementation.

The need to study this legal category is emphasized. This need is related to the harmonization of legislation with international standards, judicial reform, and increased protection of human rights.

Different points of view of legal scholars concerning judicial enforcement are investigated. It is concluded that the judicial application of the law is based on the rules of positive law. A judge may not refuse to hear a case due to gaps in the law. Judicial enforcement is associated not only with the application of the law, but also with their interpretation, and sometimes lawmaking. On the one hand, the judiciary is a manifestation of power, and on the other it is the most rational and effective form of control over the activities of state power.

It is stated in the article that justice, as a court activity carried out in the form of civil, administrative, criminal, economic and constitutional proceedings, takes place in the procedural forms established by law. Law enforcement activity of the court is a long, complex and systematic process. It has a specific purpose, that is a clearly defined value, which includes recognition of a person, their life, health, honor and dignity, inviolability and security.

It is stated that law enforcement cannot be carried out beyond the principles of law, as they go through all the rules of law and are the basis of the legal system.

The components of the rule of law are recognized by the international community. In particular, they are:

- the right to appeal against the actions of public authorities;*
- free assessment by the court of the circumstances of the case;*
- independence and impartiality of judges;*
- independent judicial procedure, which covers fairness, openness, reasonable time for consideration of the case, availability of legal aid;*
- binding nature of court decisions.*

In order to ensure the proper judicial system functioning, it is proposed to amend the current legislation in the process of judicial reform.

The conclusions to the article stipulate that the court performs both law enforcement and law-making functions. The essence of the administration of justice and judicial activity is reduced to the application of law. In the process of administering justice, the judiciary acts in clearly defined procedural forms. Judicial power, as a subject of constitutional regulation, is exercised precisely in justice, and justice is administered and administered by the court through judicial enforcement.

Key words: *judicial enforcement, justice, judicial activity, judicial power, judicial proceedings, judicial lawmaking.*

References

1. Rafikov, R. R. (2006), Judicial enforcement: theoretical and legal analysis: Abstract of Ph.D. in Law Thesis, N. Novgorod.

2. Tikhomirov, Yu. A. (1992), Action of the law, Izvestiya, Moscow.

3. Lichman, L. H. (2013), Improving the law enforcement mechanism in the modern civil process of Ukraine (court decision). *Law and society*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_25 (accessed 15 May 2021).

4. Stetsyk, N. V. (2011), Technology of judicial lawmaking: general theoretical characteristics: Abstract of Ph.D. in Law Thesis, Lviv.

5. Shevchuk, S. V. (2000), On the binding nature of decisions of the Constitutional Court of Ukraine in the context of the doctrine of judicial precedent. *Law of Ukraine*.

6. Gaibov, R. D. (2012), Judicial enforcement in the context of judicial and legal reform in post-Soviet Tajikistan: general theoretical aspect: Abstract of Ph.D. in Law Thesis, Dushanbe.

7. Ukraine (2016), *On the Judiciary and the Status of Judges*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

9. Yukhymiuk, O. M. (2006), Forms of law enforcement. Current issues of reforming the legal system of Ukraine: collection of scientific

papers, materials of the III International scientific-practical conference, Lutsk, June 2–3, 2006, Lesya Ukrainka Volyn State University, Lutsk.

10. Tsvik, M. V., Tkachenko, V. D., Bohachova, L. L. (2014), *General State and Law Theory*: a textbook for law students, Pravo, Kharkiv.

11. Pryima, S. V. (2014), The concept of principle in terms of the relationship with related categories, *State building and local self-government*, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2014_28_7 (accessed 22 August 2021).

12. Bobreshov, Ye. H. (2011), Judicial enforcement in Ukraine: problems of theory and practice: Abstract of Ph.D. in Law Thesis, Kyiv.

13. Chvanov, O. A. (2005), Mechanism of enforcement: Ph.D. in Law Thesis, Saratov.

14. Perepeliuk, A. M. (2012), Principles and requirements of law as the fundamental principles of law enforcement, *Almanac of Law*, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63921> (accessed 20 August 2021).

15. Malyshev, B. V. (2008), *Judicial precedent in the legal system of England*: a monograph, Praxis, Kyiv.

16. Romaniuk, Ya. M. (2017), Problems of civil law norms applying in civil proceedings of Ukraine: Doctor of Sciences (Law) Thesis, Kyiv.

17. Horodovenko, V. V. (2012), The rule of law as a fundamental principle of the judiciary, *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*.